

PSIXOLOGIK XIZMATNI TO'G'RI TASHKIL ETISH HAMDA SOHAGA MAS'ULIYAT BILAN YONDOSHISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Xoliqova Nigina Mirzobotirovna

*Buxoro viloyati, Buxoro tumani 8-umumiy o'rta ta'lim maktabi
amaliyotchi psixologi*

Yo'ldosheva Nasiba Muxtorovna

*Buxoro viloyati Buxoro tumani 40-umumiy o'rta ta'lim maktabi
amaliyotchi psixologi*

Annotatsiya: Psixologik xizmatning asosiy mazmuni — sog'lom shaxsning o'sishini ta'minlash, shaxs rivojlanishidagi turli qiyinchiliklarni korreksiya qilish (tuzatish), kasb tanlash muammolarini o'rganish va hal qilishga turtki berishdir.

Kalit so'zlar: psixolog, amaliyot, jamiyat, kasb, psixologik xizmat ta'rixi, professional psixologik maslahat, psixologik xizmat

KIRISH

Shaxs va uning faoliyatini har tomonlama rivojlantirish muammosiga psixologiyaning amaliy tatbiqiy yo'nalishlari asosida yondashish zarurligi haqida ko'pgina olimlar o'z fikr mulohazalarini bildirganlar va bildirib kelmoqdalar. Psixologik xizmat AQSHda 1800 yillardan boshlab rivojlana boshladi. AQSHning birinchi amaliyotchi psixologlari olzini-o'zi tarbiyalash muammosini o'rgangan eksperimental psixologlar edilar. Amerika maktablarida aqliy taraqqiyot koeffitsientini aniqlash keng tarqalib, keyinchalik «Gaydens» xizmatining rivojlanishiga turtki bo'ldi. Fransuz maktab psixologiyasining otasi Alfred Bine bo'lib, u bu sohada 1894- yildan boshlab ish boshlagan. Psixologik xizmatning asosiy mazmuni — sog'lom shaxsning o'sishini ta'minlash, shaxs rivojlanishidagi turli qiyinchiliklarni korreksiya qilish (tuzatish), kasb tanlash muammolarini o'rganish va hal qilishga turtki berishdir. Chexoslovakiyadagi

psixolog maslahatchining asosiy vazifasi psixodagnostik faoliyatdan iboratdir. Sobiq sovet psixologiyasida bolalar tarbiyasi va ta'limida psixologiyadan foydalanish borasida urinishlar pedologiya doirasida vujudga keldi. Pedologiya rivojlanayotgan va o'sayotgan shaxsning barcha biologik va ijtimoiy xususiyatlarini qamrab oluvchi fandır. 1936- yilda pedologik qarashlarni to'xtatish haqida qaror qabul qilindi, shu bilan birga ms psixologlari amalga oshirayotgan bola psixologiyasidagi ijobiy izlanishlar ham to'xtab qoldi. Faqat 1960- yillarning oxiriga kelib, psixologlarning maktab ishida amaliy ishtirok etishi qayta tiklandi. 1984- yilda Moskvada "Psixologik xizmat muammolari bo'yicha I umumittifoq anjumani bo'lib o'tdi. Anjumanda maktabda psixologik xizmat seksiyasi ham ish olib bordi. Sobiq Ittifoqda birinchi bo'lib Estoniyada 1975- yilda maktabda psixologik xizmat tashkil etildi. Eston psixologlari «tarbiyasi qiyin» o'smirlar uchun maxsus maktablarda ish olib bordilar. Rossiyada 1982- yilda maktablarda psixolog shtati ochildi. Sh.R.Baratov «Ta'lim tizimida va ishlab chiqarishda psixologik xizmatni tashkil etishning psixologik xususiyatlari» mavzusida doktorlik dissertatsiyasini yoqlagan.

Psixologik xizmatni 3 nuqtayi nazardan qarab chiqish mumkin:

1. Ilmiy nuqtayi nazar.
2. Tashviqot nuqtayi nazar.
3. Amaliy nuqtayi nazar.

Faqat mana shu nuqtayi nazarlarning birligigina psixologik xizmat predmetini tashkil etadi. Ilmiy nuqtayi nazar psixologik xizmatning metodologik muammolarini ishlab chiqishni nazarda tutadi. Bu yo'nalish ijrochilarining asosiy vazifasi maktab psixologik xizmatida ishning psixodagnostik, psixokorreksiya va rivojlantiruvchi metodlarini ishlab chiqish va nazariy asoslashga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlarni o'tkazishdan iborat. Tashviqot nuqtayi nazari MMT xodimlarining psixologik bilimlardan foydalanishini nazarda tutadi. Bu yo'nalishda pedagoglar, metodistlar va didaktlar asosiy harakatlantiruvchi shaxslar bo'lib maydonga chiqadi. Xizmatning amaliy nuqtayi nazarini maktab psixologlari amalga oshiradilar, ularning vazifasi — u yoki bu aniq vazifani hal

qilish uchun ota-onalar, o'qituvchilar, sinf jamoasi, bolalar bilan ish olib borishdan iborat. Hozirgi bosqichda psixologik xizmat faoliyatining yo'nalishi: dolzarb va kelajak yo'nalishlari mavjud. Dolzarb yo'nalish o'quvchilar ta'lim-tarbiyasidagi qiyinchiliklar, ular xulq-atvoridagi, muloqotdagi va shaxsi shakllanishidagi muammolarni hal qilishga qaratilgan. Kelajak yo'nalishi har bir bola individualligini rivojlantirishga, jamiyatda yaratuvchanlik hayotiga psixologik tayyorlikni shakllantirishga qaratilgan. Psixologik xizmatning mazmuni:

- a) psixoprofilaktika;
 - b) psixologik maorif va ma'rifat;
 - d) psixodiagnostika;
 - c) psixik rivojlantirish
- psixokorreksiya;
- d) psixologik maslahat.

Psixologik xizmat faoliyati o'quvchilar aqliy taraqqiyoti va shaxsiy xususiyatlarini tashxis qilishga, ta'lim-tarbiyadagi xatoliklarning psixologik sabablarini aniqlashga qaratilmasdan, balki bunday xato va kamchiliklarni yo'qotish va oldini olishga qaratiladi. Bundan psixologning aniqlangan chetlashishlarni korreksiya qilishda faol ishtirok etish zarurligi kelib chiqadi. Psixologik xizmat faoliyati bolalar, yosh va pedagogik psixologiya, psixokorreksiya, psixologik maslahat sohasida umumiy psixologik va maxsus psixologik bilimlar olgan mutaxassislar tomonidan amalga oshiriladi. Psixologik xizmatga jalb qilingan pedagoglar bu mutaxassislikni olish uchun maxsus qayta tayyorgarlikdan o'tishlari lozim.

Psixologning maslahat berish rejasida quyidagi ishlar o'z aksini topishi zarur:

1. Bolalar, o'qituvchilar, talabalar ta'lim va tarbiyasi bilan slug'ullanuvchi barcha shaxslarga, jumladan, ma'muriyat, o'qituvchilar, murabbiylar, ota-onalar, ijtimoiy va jamoatchilik tashkilotlari xodimlariga aniq, yaqqol maslahatlar berish.

2. Ta'lim, taraqqiyot, tarbiya, kasb tanlash va turmush iurish, o'zaro munosabat, muomala va muloqot sirlari, tengdoshlar va voyaga yetmaganlar munosabati, masalan, dunyoqarash, qobiliyat, iqtidor muammolari yuzasidan individual, guruh, jamoaviy tarzda maslahatlar uyushtirish.

3. Ma'muriyat, bolalar, o'quvchilar hamda talabalar va ota-onalarga ularning ruhiy o'sishi xususiyatlariga oid ma'lumotlar berishi, farzand asrab olish, onalik va otalikdan mahrum qilish ishlarida qatnashish, tashkilotlarning g'amxo'rlik va vasiylik to'g'risidagi qabul qilgan qarorlariga munosabat bildirishi lozim.

4. Ota-onalarga bolaning ruhiy rivojlanishi xususiyatlarini shaxs sifatida shakllanishi, o'zaro munosabat maqomlari, bunda farzandlarning yoshi, jinsi, individual-tipologik xususiyatlari muammosi bo'yicha ilmiy-amaliy maslahatlar beradi.

5. Maktab o'quvchilari, o'rta maxsus va kasb-hunar kolleji hamda akademik litsey talabalariga ularning imkoniyati, istiqboli to'g'risida ilmiy-amaliy xususiyatga molik maslahatlar berish: yoshlarni saralash, tanlash, kasbga yaroqlilik darajasini aniqlash, tanlov komissiyasida maslahatchi sifatida ishtirok etish. Mazkur ishlar o'quvchilarni maktab, kollej va litseylarda o'qitish davomida psixologik-pedagogik jihatdan chuqurroq o'rganishga yo'naltirilgan bo'lib, ularning individual xususiyatlarini, ta'lim-tarbiyadagi nuqsonlarning sabablarini aniqlashga mo'ljallangan. Tashxis ishlari guruh yoki individual tarzda o'tkaziladi. Bu asnoda amaliy psixolog quyidagi vazifalarni bajaradi.

Psixolog maslahat o'qituvchi yuqoridagi usulda ish olib borganida psixolog va o'qituvchi o'z sohasini yaxshi biluvchi mutaxassislar sifatida namoyon bo'ladi.

1. O'quvchi muammolari bo'yicha ularning hamkorligi bilimlarining birikuviga imkon beradi va muammolarni hal qilish uchun keng ijodiy imkoniyatlar yaratadi. Maslahat berishning asosiy ahamiyati ana shunda.

2. Psixolog o'quvchilar va talabalarning psixologik xususiyatlari, ularning qiziqishi, mayli, ilk iqtidori kabilarni o'rganadi, mutaxassis va yetuk

shaxs sifatida shakllanishiga vordam ko'rsatadi. Sababl; aniqlash muammo o'quvchi bola bilan ishlash

3. Maktabgacha yoshdagi bolalar, o'quvchilar, hunar bilim yurti tinglovchilari yangi tipdagi maktab, oliy o'quv yurti talabalarida uchraydigan o'quv malakalari va ko'nikmalarini egallashdagi nuqsonlar, xulq-atvordagi kamchiliklar, intellektual taraqqiyot va shaxs fazilatlaridagi muammolarni tashxis qiladi.

4.Boshqa sohaning mutaxassislari bilan birgalikda psixik rivojlanishdagi nuqsonlar xilma-xilligini hisobga olgan holda differensial tashxisni amalga oshiradi. Nuqsonlaming tibbiy va defektologik tabiatini aniqlaydi. Assotsial xulq-atvor sabablarini va shakllarini belgilaydi. Giyohvandlik va taksikomanlik, alkogolizm, o'g'irlik, daydilikning ijtimoiy psixologik ildizlarini tekshiradi, omillarni tahlil qiladi.

5. Iqtidorli talabalar, yosh mutaxassislarni tanlashda ishtirok qilish, ilmiy psixologik tavsiyalar ishlab chiqish va unga asoslanib, ularga nafaqalar belgilashda ishtirok etadi.

Psixologning rasmiy iltimosga javob tarzidagi ishini birinchi nuqtayi nazar sifatida psixologning yoki bu tarbiyasi qiyin o'quvchiga nibatan o'qituvchining ma'lum ijtimoiy talabiga javobini ko'rsatish murnkin. Bu holda o'quvchiga «tarbiyasi qiyin» tashxisi (diagnozi) o'qituvchilar, tibbiyot xodimlari, voyaga yetmaganlar ishi bo'yicha nazorat xodimlari tomonidan qo'yilgan boMadi. Psixologning vazifasi — qiyinchiliklaming sabablarini aniqlash va ularga mos tuzatish (korreksiya) metodlarini topishdan iborat. Psixoprofilaktik ish - amaliyotchi psixologning eng kam ishlangan faoliyat turlaridan biri hisoblanadi. Psixoprofilaktika muammolari ko'proq Amerika adabiyotlarida aks etgan. Psixoprofilaktikada uch bosqich ajratib ko'rsatiladi:

Birinchi bosqich dastlabki profilaktika deb ataladi. Bu bosqichda psixolog sog'lom bolalar bilan ishlaydi yoki maktabdagi barcha o'quvchilarni qamrab oladi. Ko'pchilik mualliflaming ta'kidlashicha, maktab ruhiy sog'liq

profilaktikasi uchun qulay hisoblanadi. Ular maktab psixologlarini dastlabki profilaktikani o'tkazadigan mutaxassislar deb tan oladilar.

Ikkinchi bosqich profilaktika muammolari mavjud bolalarga qaratiladi. Uning maqsadi — bolaning o'qishi va xulq-atvoridagi qiyinchiliklarni iloji boricha ertaroq aniqlab, ularni yo'qotishdan iboratdir. Ikkinchi bosqich ota-onalar va o'qituvchilarga maslahat berishni ham o'z ichiga oladi (bolaning o'qishi o'zgarishi uchun ta'lim uslubini o'zgartirish).

Uchinchi bosqich. Psixolog o'qishdagi va xulq-atvordagi yaqqol ko'rinib turadigan muammolari bor bolalarga o'z diqqatini qaratadi. Profilaktikaning dastlabki maqsadi - jiddiy psixologik qiyinchiliklarni va muammolarni yo'qotish va tuzatishdan iborat. Psixolog bola bilan alohida ishlaydi. Psixoprofilaktika amaliyotchi psixolog faoliyatining maxsus turi bo'lib, maktabdagi barcha o'quvchilar uchun shartsharoitlarni yaratishdan iborat.

Shunday qilib, psixolog profilaktik ishining asosiy vazifalari quyidagilar.

1. Har bir yosh bosqichida insonning shaxs sifatida shakllanishi, aqlan barkamollikni ta'minlashning oqilona shartsharoitlarini yaratish;
2. Shaxs kamoloti va intellektual taraqqiyoti bo'sag'asida vujudga kelishi mumkin bo'lgan psixologik nuqson va muammolarni o'z vaqtida oldini olish hisoblanadi.

Ta'limning keyingi bosqichlarida vujudga keladigan barcha muammolar (o'zlashtira olmaslik, maktabga borishni istamaslik) yoki bolaning o'qiy olmasligiga, o'qishga qiziqmasligiga bog'liq bo'ladi. Boshlang'ich sinflarning oxirida u yoki predmetga qiziqish borliqqa, bilish jarayonlariga faol munosabatini belgilaydi. Faqat bir predmetga chuqur qiziqish ham o'quvchilarning umumiy rivojlanishiga turtki bo'ladi. Agar boshlang'ich sinflarda o'qishga qiziqish shakllantirilmagan bo'lsa, undan keyingi yosh davrlarida bu juda qiyin bo'ladi, ikkinchidan yetarli darajada shakllantirilmagan o'quv faoliyati o'smirlik davrida yangi tuzilmalarning paydo bo'lishiga to'siq bo'ladi. Maxsus o'tkazilgan tadqiqotlardan ma'lum bo'lishicha, boshlang'ich sinf o'quvchilarida yorqin

individual farqlarni ko'rish mumkin. Bu ular o'quv faoliyatida ko'zga tashlanadi. o'quv faoliyatida boshlang'ich sinf o'quvchilarining umumiy va maxsus qobiliyatlari birinchi o'rinda turadi. Tajriba o'tkazilgan bolalarning 80 %ida qandaydir muvaffaqiyatga erishilgan. Shunday qilib, maxsus qobiliyatlarni o'quvchilar individual farqlarining asosi sifatida qarab, o'quv-tarbiya ishlarida ulami hisobga olish zarur. o'quvchilarning shaxsiy va psixik rivojlanishida umumiy maxsus qobiliyatlari muhim omil hisoblanadi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, maktabdagi amaliy ish uchun psixolog o'rgangan nazariy bilimlar yetmay qoladi. Maktabga kelgach, psixologlar ko'pincha amaliyotning ular oldiga qo'ygan muammolaridan dovdorab qoladilar. Shunday ahvolga tushib qolmasligi uchun psixolog avvalo maktabga nima maqsadda borayotganligini aniqlashtirib olishi kerak.

Psixologik xizmatning umumiy maqsadlaridan kelib chiqib, psixolog umumiy o'rta ta'lim maktabida quyidagi vazifalarni bajarishi talab etiladi:

1. Bolalarning har bir yosh bosqichida shaxs sifatida va intellektual jihatdan to'laqonli rivojlanishini ta'minlash, ularda o'z-o'zini tarbiyalash va rivojlantirish qobiliyatini shakllantirish.
2. Har bir bolaga individual yondashuvni va uning psixologik-pedagogik o'rganilishini ta'minlash.
3. Bolaning intellektual jihatdan va shaxs sifatida rivojlanish jarayonida yuz berishi mumkin bo'lgan chetga chiqishlarni profilaktika qilish. Shunday qilib, psixolog maktabga avvalo bolalar uchun keladi. Lekin bu psixolog o'qituvchilar bilan ishlamaydi, degani emas. Psixolog maktabda yengib o'tishi kerak bo'lgan birinchi to'siq — bu maktabning pedagogik jamoasiga qo'shila olishdir. Bordini, psixolog bu murakkab organizmga qo'shib keta olmasa, o'z ishida muvaffaqiyatga erishishi juda qiyin kechadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytilganda maktab psixologi-bu o'qituvchilar bilan chiqisha oladigan, pedagogik jamoa tomonidan tan olingan, ota-onalar va o'quvchilar orasida kasbiy obro'ga ega bo'lgan psixolog amaliyotchidir. Maktab

psixologining asosiy kuchi uchinchi bosqichga, ya'ni «tarbiyasi qiyin» bolalarga qaratiladi va o'quvchilarning asosiy qismi psixolog e'tiboridan chetda qolib ketadi. Hozirgi Amerika psixologlari maktablardagi psixologik xizmatni ruhiy sog'liq xizmati sifatida faoliyat ko'rsatishning tarafdori bo'lib chiqmoqdalar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Boymurodov, N. (2008). Amaliy psixologiya. Yangi asr avlodi.
2. Davletshin, M. (2002). Umumiy psixologiya. TDPU.
3. Samarova Shoxista Rabidjanovna, Rakhmonova Muqaddas Qahramanovna, Mirzarahimova Gulnora, Ikromovna, Maratov Temur Gayrat ugli, Kamilov Bobir Sultanovich. (2020). Psychological aspects of developing creative personality and the concept of reduction of creativity to intellect. JCR. 7(17): 498-505. doi: 10.31838/jcr.07.17.69
5. Jabbor Usarov. (2019, June). Using Teaching Methods for Development Pupil Competencies. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 15(1), 272- 274.